

Josep OLESTI VILA, *La interpretació kantiana de Leibniz* (Tesi doctoral presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona el març de 1991).

A l'hora d'analitzar quina és la concepció kantiana de la filosofia de Leibniz, i atès sobretot el caràcter inèdit a l'època de Kant de bona part dels textos leibnizians fonamentals, per a una comprensió adequada del sistema és obligat començar la investigació amb una consideració preliminar: què és el que, realment, coneixia Kant de Leibniz? La recerca a partir de les indicacions que hom pot rastrejar en el *corpus* kantian, així com la investigació dels textos leibnizians de què Kant podia disposar, no permeten inferir-ne un coneixement gaire profund de la filosofia leibniziana; cal, això no obstant, distingir dos moments en el grau de coneixença kantiana de Leibniz, separats per les edicions de textos leibnizians a cura de Raspe i de Dutens;¹ abans, la imatge kantiana de Leibniz

sembla haver estat força superficial i d'origen principalment indirecte, a partir del context wolffià de l'època;² després, cal pensar en un coneixement més profund, a partir d'un contacte directe amb fonts leibnizianes gens menyspreables (les esmentades edicions de Raspe i, sobretot, de Dutens, que posaren a disposició del públic lector obres de Leibniz fins llavors inèdites o, senzillament, introbables). Aquest canvi coincideix (alguns intèrprets han arribat a parlar de relació causal) amb el pas de l'etapa precrítica a la crítica en l'itinerari intel·lectual de Kant. El tractament de la primera és obligat; però diverses consideracions autoritzen a atorgar major relleu a la segona; en les pàgines que segueixen, i per no ultrapassar els límits del raonable, és a aquesta a què ens limitarem.

En analitzar l'etapa crítica de Kant, l'intèrpret ha d'afrontar un fet que resulta sorprenent: coexisteixen en el mateix període de temps dues interpretacions kantianes de Leibniz completament diferents. Els elements principals

1. Raspe (R.E.), *Oeuvres philosophiques latines et françaises de feu Mr. de Leibnitz*, Amsterdam et Leipzig, 1765; Dutens (L.), *G.G. Leibnitii Opera Omnia*, Genevae, 1768.

2. Llevat dels escrits leibnizians al voltant de la dinàmica i en polèmica anticartesiana (*Brevis demonstratio, Specimen Dynamicum, De causa gravitatis, De legibus naturae*, etc.), la *Théodicée*, i, potser, la *Monadologie* (en la traducció llatina editada per Hansch: *G.G. Leibnitii Principia Philosophiae more geometrico demonstrata*, Francofurti et Lipsiae, 1728).

d'aquestes dues interpretacions es poden reduir, en l'essencial, al següent:

1ª línia d'interpretació:³

L'error fonamental del sistema de Leibniz, aquell d'on deriven lògicament les seves doctrines principals, ha estat el desconeixement de la distinció entre fenòmens i coses en si; o el que és el mateix: haver pensat les coses com si fossin objectes del pur enteniment, ignorant l'especificitat de les condicions de la seva intuïció sensible; és el que Kant anomena en la *Kritik der reinen Vernunft* «amfibòlia transcendental». Aquest error, a la base del sistema leibnizià, el retrobem igualment en els sistemes dels leibniziano-wolffians. Només la *KrV* ens n'allibera.

2ª línia d'interpretació:⁴

No és pas Leibniz qui ha comès «amfibòlia transcendental»; no és pas Leibniz qui ha confós fenòmens i coses en si; sinó només els leibniziano-wolffians, que l'han interpretat malament. La *KrV* no només no s'ha de llegir com un rebuig a Leibniz, sinó que pot ser fins i tot considerada com una apologia del seu veritable pensament, contra les errònies interpretacions wolffianes.

Com és possible aquesta disparitat en els judicis kantians sobre Leibniz en un mateix període històric?⁵

Només hi ha dues⁶ explicacions possibles:

La primera (comunament admesa pels intèrprets) consisteix a parar esment en el caràcter polèmic de les exposicions kantianes de Leibniz. Kant no és un historiador de la filosofia, i quan exposa els

trets principals del sistema leibnizià ho fa des d'interessos immanents a la pròpia doctrina. Això permet sospitar un Kant que aprofundeix en la distància criticisme/leibniziano-wolffisme quan exposa la pròpia doctrina i vol insistir en la seva originalitat (*KrV*, *Fortschritte*); i un Kant més conciliador amb el Leibniz històric quan això li pot servir per desconcertar els seus adversaris (*Über eine Entdeckung*). Sense negar una certa plausibilitat a aquestes consideracions, cal assenyalar alguns elements que fan difícil admetre la conclusió que se'n pretén derivar: així, cal no oblidar que els *Metaph. Anfangsgründe* són una obra que cal considerar d'exposició doctrinal, més que no pas polèmica, mentre que l'element polèmic dels *Fortschritte* és innegable (on, a més, l'adversari és el mateix que el d'*Über eine Entdeckung*); a més aquest plantejament no permet decidir quina (si alguna) de les dues perspectives és considerada per Kant com històricament més exacta: la que insisteix en l'originalitat pròpia i en la diferència amb Leibniz? o la que insisteix en les semblances?; i, *last but not least*, suposa atribuir a Kant un punt de deshonestedat intel·lectual que un principi metodològic elemental (que recomana acceptar que l'autor pensa el que diu que pensa) impossibilita d'admetre si no és a manca d'explicació alternativa.

La segona, que subscriu, consisteix en el següent: buscar si hi ha en el veritable pensament del Leibniz històric algun element que pot haver permès a Kant proporcionar-ne, honestament, dues interpretacions diferents.⁷ Suggerixo que aquest element és la concepció leibniziana

3. *Kritik der reinen Vernunft*, A i B (1781 i 1787); cf. especialment el capítol sobre l'amfibòlia. *Über die Preisfrage: welches sind die wirklichen Fortschritte, die die Metaphysik seit Leibnizens und Wolffs Zeiten in Deutschland gemacht hat?* 1793; cf. Akad. Ausgabe (en endavant, Ak), XX, 277-285.

4. *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft* 1786; cf. Ak IV, 503-508. *Über eine Entdeckung, nach der alle neue Kritik der reinen Vernunft durch eine ältere entbehlich gemacht werden soll*, 1790; cf. Ak VIII, 247-251.

5. Fins i tot, en un mateix moment, si hem de fer cas de la *Reflexion* 4500 (escrita, aproximadament, l'any 1772, segons data Adickes).

6. Tres, si menyspreem la sinificació dels *Fortschritte*, apel·lant al seu caràcter inacabat. Llavors hom podria sostenir que Kant evoluciona des de la interpretació de la *KrV* fins a la dels *Metaph. Anfangsgründe* i *Über eine Entdeckung*, que seria la definitiva. Però hi ha al menys dos elements que impossibiliten aquesta explicació: (1) Kant considerava els *Fortschritte* gairebé enllestits i aptes per a la publicació; només calia que Rink els acabés de polir; i (2) *KrV* B no canvia ni un mot a *KrV* A, tot i ser posterior als *Metaph. Anfangsgründe*.

7. Una altra cosa és que allò que hagi dut Kant a sostenir ara un punt de vista ara l'altre pugui haver estat el context polèmic. Però es tractaria, en tots dos casos, d'exposicions pretesament veritables de la filosofia leibniziana.

na de l'espai. La tasca que em proposo en les pàgines següents consistirà a: determinar les línies principals de la noció leibniziana d'espai, amb especial atenció al fet que, sovint, tendeix a articular-se al voltant de dues concepcions diferents (I); mostrar que és a partir d'aquestes dues concepcions diferents que resulten les dues perspectives kantianes sobre Leibniz (II); assenyalar que cap d'aquestes dues perspectives kantianes no en resulta legítimament (III).

I

Leibniz, és ben sabut, defineix l'espai com la relació de la coexistència possible, com l'ordre dels possibles que poden coexistir. Ara bé, cal demanar: ¿de quina mena de coexistents possibles estem parlant? ¿dels cossos? ¿o de les mònades? Atès l'estatut diferent dels uns i de les altres en el leibnizianisme (les mònades són els constituents veritables de la realitat; els cossos són de l'ordre del fenomen i de l'abstracció), la pregunta és rellevant.

Penso que cal afirmar que hi ha en els escrits de Leibniz dos sentits del concepte d'espai,⁸ un que l'entén com a ordre entre les mònades i un altre com a ordre entre els cossos; i penso, a més, que és la noció de coexistència intermònada la que correspon al sentit estricte, essent la definició de coexistència entre els cossos d'ordre derivat. L'existència del segon dels dos sentits és indubtable (cf. p. ex. A Clarke, V, 47); la del primer, ha estat sovint negada per força intèrprets, però considero que el sistema leibnizà l'exigeix, i que els textos la suporten.⁹

En efecte, el que existeix, en sentit estricte, són les mònades. Plurals, han de coexistir.¹⁰ La mònada no és extensa, però sí que té *situs* o *positio*, fonament

de l'extensió;¹¹ i el *situs* no és altra cosa que el *modus coexistentiae* (GM VII, 18). És la confusió entre espai i extensió el que impossibilita entendre el primer com a ordre intermònadic; però aquesta parella de conceptes, a desgrat de les massa freqüents imprecisions terminològiques en el *corpus* leibnizà, són clarament diferents. L'extensió és fenomènica, resultat de la imperfecció de la nostra percepció (*Discours de métaphysique*, 12). No hi ha dues substàncies idèntiques, i per això, si la nostra percepció fos tan distinta com la de Déu, no se'ns apareixeria l'extensió, que suposa repetició, homogeneïtat, d'aspectes en realitat diferents (G II, 277); és la limitació de la capacitat humana de percebre el que comporta una confusió per la qual s'esborren les diferències, i ens fa confondre l'heterogeneïtat real amb l'homogeneïtat aparent: el qualitatiu esdevé quantitatiu, el discret, continu (G II, 282); l'extensió, fenomènica, no és res més que una abstracció de la realitat intel·ligible de les mònades, una reducció de l'heterogeni a l'homogeni, del múltiple real a la unitat abstracta del confús.¹²

El fonament de l'espai és, com el de l'extensió, la finitud de la mònada: la finitud *ontològica* funda l'espai; la finitud *gnoseològica*, l'extensió. Perquè la mònada és finita, ocupa un *situs* en el conjunt del real, manté una relació de coexistència amb les altres mònades; perquè no ho percep tot distintament, el que realment és inextens apareix com a extens. La mena d'existència d'una realitat limitada ha de ser, per força, la coexistència; coexistir és la manera de ser d'una realitat que no ho és tot; i per això la mònada és espacial; però no per això és extensa. Una mònada singular no podria engendrar l'extensió, que suposa multiplicitat monàdica (pluralitat i coexistència) confusament percebuda

8. El que diem aquí de l'espai ha de valer anàlogament del temps; no podem, però, desenvolupar-ho ara sense augmentar desmesuradament els límits que ens hem imposat.

9. La majoria de textos no específica de quina mena de coexistents es parla (cf. p. ex.: Gerhardt, *Philosophischen Schriften* <en endavant, G>, II, 221, 253, 269, 277-9, 379, 438, 515; III, 612; IV, 523, 568; VII, 467; Gerhardt, *Math. Schriften* <en endavant, GM>, VII, 18, 242; Couturat, *Opusc. et frag. inédits* <en endavant, C>, 14, 480, 528; etc.); altres, parlen, imprecisament, de «coses» (G II, 510; IV, 491; VII, 564; etc.).

10. G II, 183; la coexistència no és exclusiva de les coses extenses; i és quelcom real.

11. G II, 253, 339, 370, 436.

12. G II, 169-170, 277.

(continuïtat).¹³ La finitud de la mónada singular no és encara l'extensió, sinó allò que la fa possible i, alhora, l'exigeix (G II, 306, 435).

De les mònades als cossos, de l'inextens a l'extens, s'hi arriba per abstracció (G II, 99). Però aquí cal parlar encara d'un procés ulterior d'abstracció, per obra del qual obtenim la nostra idea d'espai; és allò que explica la gènesi empírica, psicològica, de la noció d'espai amb què treballen els geòmetres, l'espai matemàtic, homogeni, continu, infinitament divisible. A partir de l'observació de les relacions que mantenen els cossos entre si (resultat ja d'un procés d'abstracció), fem abstracció dels cossos concrets i considerem només la relació que ocupen en tant que igualment ocupable per altres.¹⁴ La noció d'espai que d'aquí resulta no s'ha de confondre amb l'ordre de coexistència monàdica, que la funda: aquest és pensat per Déu, aquella només per l'home.

Arribem així a les dues nocions d'espai que anunciàvem i que anomenarem E1 i E2:

L'espai com l'ordre de la coexistència possible entre les mònades (E1). És una relació, ideal, entre éssers reals. Cadascun d'aquests éssers reals ha de ser pensat com un punt de vista sobre l'univers, punt metafísic essencialment diferent dels altres. Des d'aquesta consideració, no és accidental a la mónada la seva situació en l'ordre de coexistències; al contrari és aquesta situació (que ella expressa) allò que la constitueix. Per això en l'espai no hi ha dos punts idèntics, com no hi ha dues mònades iguals (C 519-520).

L'espai com l'ordre de la coexistència possible entre els cossos (E2). Relació ideal entre fenòmens (ben fundats, però fenòmens al capdavant). Aquest espai és una abstracció matemàtica, cosa que explica la seva continuïtat i divisibilitat infinita (no arribarem mai per divisió a

punts indivisibles: les mònades no constitueixen l'espai per composició; aquest «en resulta»¹⁵). Cada punt d'aquest espai és completament idèntic i homogeni als altres, igualment ocupable per un o un altre cos.

¿És la determinació espacial una denominació intrínseca o extrínseca? La tesi general de Leibniz és coneguda; no hi ha denominacions absolutament extrínseques. L'espai entès segons E2 correspondria a una determinació merament extrínseca (*Nouveaux Essais*, II, xxvii): no basta per a distingir dues substàncies, perquè en ell tot punt és igual als altres; homogeni, és fruit d'una abstracció; és l'espai com el considera el comú dels homes (G II, 250). Però l'espai en el sentit d'E1, com a ordre de coexistència entre les substàncies monàdiques, com a conjunt de punts de vista possibles de l'univers, sí que basta, perquè no és ja una denominació merament extrínseca o accidental, que determinaria el subjecte des de fora, sinó que és inclòs en la seva noció completa; en aquest sentit, la determinació espacial esdevé intrínseca («*in loco esse non est nuda extrínseca determinatio*», G II, 240), essencial, irreductible.¹⁶ No hi ha cap substància tan absolutament simple (llevat de Déu) que pugui ser definida independentment de les seves relacions amb les altres, ni res tan simple que no sigui el que és per les relacions que amb la resta manté; així com cap idea no existeix aïllada d'un context que en determina el sentit, així cap cosa no existeix isolada d'una totalitat que la constitueix: *symphoia pânta*;¹⁷ mònada i monadologia són indistriables.¹⁸

La distinció entre E1 i E2 explica que l'espai (*in loco esse*) pugui ser qualificat alhora com a denominació intrínseca i com a denominació extrínseca: la primera és la que correspon al punt de vista rigorós de la metafísica, que parla del real; la segona respon a la perspectiva

13. Pluralitat, coexistència, i continuïtat són les tres nocions en què es resol el concepte d'extensió (G IV 467); però el real és discret (G II, 282n).

14. El text fonamental és: A Clarke, V, 47. Vegeu també el mateix procés descrit a G II, 473.

15. G II, 268. Només així es pot resoldre el laberint del continu, a partir de la distinció entre l'ideal abstracte (continu) i el real (discret); cf. p. ex. G II, 281-282; III, 622-623.

16. Cf. les anàlisis d'Ishiguro (H.), *Leibniz's Philosophy of Logic and Language*, London, 1972.

17. *Nouveaux Essais*, «préface»; *Monad.*, 61.

18. Cf. Serres (M.), *Le système de Leibniz et ses modèles mathématiques*, Paris, 1968.

abstracta de la matemàtica (C 8); una cosa és «*in loco esse abstracte*», i una altra cosa és la realitat concreta: «*sed in re ipsa, oportet locatum exprimere locum in se*» (C 9); una cosa és el punt, homogeni als altres, on es pot dir que hi ha l'àtom; i una altra cosa és el *situs*, heterogeni, que constitueix la mòndada mateixa: «*Ita ut revera situs realiter involvat gradum expressionum*» (*ibid.*).

D'E1 a E2, de l'ordre intermonàdic a l'ordre entre els cossos, passem de l'àmbit del rigor metafísic al de l'abstracció matemàtica (C 8-9), de la qualitat a la quantitat, del discret al continu, de la discernibilitat a la congruència,¹⁹ de l'heterogeneïtat dels *situs* a l'homogeneïtat dels punts.²⁰

Si E1 correspon al sentit estricte de la definició leibniziana d'espai com a *ordo coexistentium*, és E2 el que trobem sovint en els textos leibnizians, en una altra mostra del que Kaulbach anomenà el principi copernicà del leibnizianisme;²¹ això no ens ha de fer oblidar, però, que aquest darrer és només un sentit derivat, i no pas primari.²²

II

Tenir en compte aquesta doble manera de considerar l'espai en Leibniz és fructífer a l'interior mateix del leibnizianisme;²³ però és també fructífer des

d'un altre punt de vista: permet donar raó de l'existència en Kant de les dues interpretacions diferents del leibnizianisme que havíem esmentat.

És a partir de la definició d'espai com a ordre de coexistència intermonàdica que cal entendre la crítica de *KrV* i *Fortschritte* a Leibniz; només des d'ella té sentit, perquè és ella qui impossibilita introduir la distinció kantiana entre fenòmens i coses en si, i, per tant, és ella el que és a l'origen de l'error fonamental denunciat en el leibnizianisme: haver comès ambfòbia transcendental.

I és només la concepció de l'espai com a ordre de coexistència entre els fenòmens (cossos) el que fa possible que Kant interpreti l'espai leibnizià com a forma dels fenòmens, d'on resulta la lectura que del leibnizianisme ofereixen *Metap. Anfangsgründe i Über eine Entdeckung*.

Vegem breument la interpretació que ofereix Kant de Leibniz en la *KrV* i en els *Fortschritte*. A desgrat de les diferències de detall, que no podem analitzar aquí, hom veu de seguida que les exposicions del leibnizianisme que aquestes obres contenen responen a una mateixa perspectiva. En efecte, s'exposa (i es denuncia) com a origen del sistema leibnizià el mateix error: el fet de no reconèixer l'especificitat del sensible, reduint la sensibilitat a coneixement intel·lectual confús. La resta de doctrines caracterís-

19. En sentit leibnizià, com és definit a GM VII, 29.

20. De fet, també l'ordre entre els cossos podria ser pensat en termes d'heterogeneïtat, i en efecte no hi ha dos cossos iguals; però no és tant la qüestió *de facto* la que ens interessa, com la *de iure*: no si hi ha dues coses idèntiques (si ha plagut a Déu de fer-les, si ho ha trobat òptim —principi de raó—), sinó si n'hi pot haver (principi de contradicció); de fet, no hi pot haver dos cossos idèntics si la determinació espaciotemporal pertany a la noció del cos; el que passa però, és que res no obliga a pensar així la noció, incompleta, de cos (a diferència de la noció, completa, de substància); l'homogeneïtat que duu a E2 es funda en una abstracció de diferències que no és permesa en el nivell monàdic, però sí en el nivell dels cossos, resultat ja d'una abstracció; l'*analogatum princeps* del concepte de cos és l'àtom. Això explicarà que el principi dels indiscernibles en la correspondència amb Clarke, on s'aplica a la matèria (V, 21), sigui presentat com a derivat del principi de raó suficient: hi hauria pogut haver dues coses (cossos) idèntiques (V, 25); però no hi pot haver dues monades idèntiques, per la noció completa de substància, d'on finalment deriva el principi dels indiscernibles (*Disc. mét.*, 9).

21. Kaulbach (F.), «Das copernicanische Prinzip bei Leibniz», *Studia Leibniziana*, supl. XII, Bd. 1 (Akten II. Kongress. 1972), 1973, pp. 95-103. Fa referència a la tendència de Leibniz a posar-se en el punt de vista d'aquell amb qui discuteix quan allò que le'n separaria no és l'objecte central de la discussió (cf. p. ex.: G II, 300; *Nouveaux Essais*, I, i, 1; etc.).

22. Altrament, noció completa de substància, principi dels indiscernibles, i teoria leibniziana de la relació, fan de mal conciliar.

23. Consistent amb l'esperit del sistema, permet donar raó de dificultats aparents en la seva lletra. Permet interpretar en sentit fort el principi de la identitat dels indiscernibles, com exigeix la noció completa de substància; però explica també la possibilitat de fer-ne una lectura feble, que el voldria resultat del principi de raó suficient. Permet veure l'estret enllaç que hi ha entre les nocions de mòndada i de monadologia, de substància i de xarxa de relacions, evitant el retret d'inconseqüència que alguns intèrprets han adreçat a Leibniz.

tiques del leibnizianisme²⁴ en deriven (sempre segons Kant) lògicament (en mostrar el caràcter lògic d'aquesta derivació, consistirà l'exposició de l'«Amphibolie», i en bona part també la dels *Fortschritte*).

Si tot el leibnizianisme deriva de la tesi esmentada que Kant denuncia (oblidar l'especificitat del sensible), n'hi haurà prou de mostrar que aquesta tesi deriva immediatament d'una determinada lectura d'E1 (l'espai entès com a ordre de coexistència entre les substàncies) per haver demostrat que és d'aquesta noció d'espai E1 d'on deriva mediatament la imatge kantiana del leibnizianisme en *KrV* i *Fortschritte*.

I que aquella tesi deriva d'E1 és fàcil de veure; n'hi ha prou amb recordar l'origen en Kant de la distinció entre fenòmens i coses en si, tal i com resulta de la «transz. Ästhetik»: cal distingir entre uns i altres *perquè* l'espai i el temps són formes subjectives de la intuïció; atès que no podem conèixer sense intuïció sensible, la subjectivitat de les formes de la intuïció comportarà el caràcter merament fenomènic del coneixement, i caldrà reconèixer el caràcter necessàriament incognoscible de la realitat en ella mateixa. L'origen mateix de la noció de cosa en si s'ha de buscar en el caràcter subjectiu d'espai i temps; si no s'afirma aquest darrer, no hi ha cap necessitat d'afirmar aquella. Per tant, el fet que Leibniz entengui l'espai com la relació entre les mònades o coses en si²⁵ és allò que li permet afirmar una continuïtat entre la realitat percebuda, fenomènica, i la realitat concebuda, tal i com és en ella mateixa.²⁶ És, doncs, una determinada lectura d'E1 (que en el darrer apartat d'aquest article jutjarem) el fonament

de tot el sistema leibnizià, segons *KrV* i *Fortschritte*.²⁷

Analitzem ara la interpretació kantiana de Leibniz en *Metaph. Anfangsgründe* i *Über eine Entdeckung*. Tots dos textos comparteixen, ja ho hem dit, un punt de vista comú, consistent en distingir el Leibniz històric de les males interpretacions de què hauria estat objecte per part dels leibniziano-wolffians, els quals serien els únics responsables de l'error que l'«Amphibolie» denunciava. Les línies principals de la interpretació kantiana són les següents: malgrat que la lletra dels textos sembli dir-ho, l'esperit del sistema de Leibniz obliga a negar que la sensibilitat sigui coneixement intel·lectual confús, i a distingir entre l'ordre del fenomènic i l'ordre de les coses en si; els wolffians no se n'haurien adonat, però Leibniz sí; mai no hauria pretès constituir els cossos de mònades, les quals són fonament, no part, d'aquells; hauria reconegut l'espai com a forma de la intuïció, de l'ordre del fenomèn i no pas de les coses en si. És a dir, Leibniz hauria reconegut el que ja l'«Amphibolie» reconeixia, a saber: que monadologia, principi dels indiscernibles, concepte lògic d'oposició, són doctrines vàlides únicament de les coses com les coneixeria l'enteniment pur, però no dels objectes d'experiència. Semblantment, Leibniz hauria entès el principi de raó suficient i la doctrina de l'harmonia preestablerta no pas com a descripció dels objectes de l'experiència, sinó com a indicació de la necessitat de reflexionar sobre la seva possibilitat.

¿De quina manera es pot sostenir —és la nostra tesi— que aquesta imatge del leibnizianisme resulta a partir d'una lectura de l'espai leibnizià entès segons E2

24. S'esmenten sempre: principi dels indiscernibles, concepte d'oposició, monadologia, i doctrina de l'harmonia preestablerta. L'existència de tesis que només conté una de les dues obres (la *KrV* inclou la doctrina de l'espai i el temps, que desapareix en els *Fortschritte*, els quals afegeixen, al seu torn, el principi de raó suficient) respon a necessitats intrínseques al discurs kantian.

25. Conceptes que Kant sovint identifica: cf. p. ex. *KrV* B 321-322/A 266, B 332/A 276.

26. Cf. *KrV* B 332/A 276 (parlant de Leibniz): «Also waren Raum und Zeit die intelligible Form der Verknüpfung der Dinge (Substanzen und ihrer Zustände) an sich selbst. Die Dinge aber waren intelligible Substanzen (*substantiae noumena*). Gleichwohl wollte er diese Begriffe für Erscheinungen geltend machen, weil er der Sinnlichkeit keine eigene Art der Anschauung zugestand.» (Jo subratllo).

27. Si això és així, la presentació del leibnizianisme que forneix l'«Amphibolie» és parcialment circular: la doctrina de l'espai i el temps hi apareix com a conseqüència de la doctrina que redueix la sensibilitat a intel·lecció confusa, quan de fet, tal i com ho planteja la «transz. Ästhetik», en seria la causa. Segurament, l'exigència sistemàtica que en la *KrV* imposaven els conceptes de reflexió ha jugat a Kant una mala passada; alliberat d'aquella exigència, Kant no reproduïx l'error en l'exposició dels *Fortschritte*.

(espai com a ordre de coexistència entre els cossos)?

La definició leibniziana que hem anomenat E2 determina l'espai com l'ordre de coexistència entre els cossos; els cossos són en el leibnizianisme de l'àmbit del fenomen; per això, i Leibniz ho diu de vegades, l'espai esdevé l'ordre de coexistència entre els fenòmens.²⁸ Leibniz parla, doncs, d'ordre *entre els fenòmens*; Kant li atribuirà, en canvi, la tesi de l'espai com a *fenòmen de l'ordre entre les coses* (Ak IV, 507). Què pot haver dut Kant a un tal llicament de sentit? Probablement, la combinació dels tres factors següents: (1) l'oposició a la concepció newtoniana d'espai, comuna a Kant i a Leibniz; l'espai és ideal i no pas real; (2) les vacil·lacions terminològiques de Leibniz, que sovint anomena «extensió» el que és realment l'espai;²⁹ el caràcter fenomènic d'aquella, reiteradament assenyalada en el leibnizianisme, hauria d'aplicar-se llavors a aquest; i sobretot (3) la necessitat de salvar Leibniz del laberint del continu: si l'espai fos l'ordre entre les coses en si, no se'n podria afirmar la divisibilitat infinita, perquè, en la perspectiva del pur enteniment, la monadologia és correcta: cal arribar a parts simples; només si l'espai és fenomènic, és possible afirmar que és infinitament divisible i, alhora, que hi ha elements simples o mònades.³⁰

En qualsevol cas, i prenent com a referent la definició E2 d'espai, Kant pensa que Leibniz entén l'espai com a fenomènic. ¿De quina manera és això el que articula tota la seva imatge del leibnizianisme en *Metaph. Anfangsgründe i Über eine Entdeckung*?

Kant entén la monadologia leibniziana com a afirmant, alhora, la divisibilitat infinita de la matèria i l'existència de

mònades; i considera que això només és possible si es distingeix el nivell fenomènic, al que correspon el cos, del nivell intel·ligible o meta-fenomènic; només en aquest hi pot haver elements simples.³¹ Aquesta imatge és històricament correcta; suposa una lectura lúcida de Leibniz, i s'aparta dels grollers plantejaments del leibniziano-wolffisme, que aboquen a compondre l'extens a partir de la simple addició d'elements inextensos.

El que no és ja històricament correcte és la inferència que Kant treu d'aquí: l'espai leibnizià s'ha de definir com la forma dels fenòmens, la forma de la intuïció externa.

El motiu que duu Kant a aquesta inferència és la necessitat de donar raó de la distinció entre fenomènic i no-fenomènic. Atès que aquesta distinció, *en el kantisme*, només s'explica a partir de la subjectivitat de l'espai (i del temps), Kant creu que també *en el leibnizianisme* s'ha d'explicar així.³² Això és, però, històricament inexacte, perquè, en Leibniz, el fet que tota criatura sigui finita comporta que la seva percepció hagi de ser, en alguna mesura, inevitablement confusa, la qual cosa li permet ja introduir el concepte de fenomen, distingint-lo de la realitat monàdica (cf. G II, 268).

Tenim, doncs, que la imatge kantiana de la monadologia descansa en una determinada lectura de l'espai leibnizià. Raons d'espai ens impedeixen mostrar el mateix amb la resta de les doctrines a què Kant redueix el leibnizianisme en aquestes obres; però un raonament anàleg hi valdria semblantment.

III

Si les nostres anàlisis precedents han estat correctes resulta que les dues inter-

28. Cf. p. ex. G II, 450-451. Aquest text, d'altra banda, no ha de ser entès com a negació de l'existència d'una concepció E1 d'espai en Leibniz; noteu que allò que Leibniz nega aquí de la mòna és l'espacialitat entesa en el sentit d'E2, i només en aquest sentit; la prova és que tots els exemples posats són de l'ordre de l'extensió (allò que duu a E2): prohibeix que a nivell monàdic es parli de proximitat, de distància, de formar part del cos (no en són ingredients, sinó requisits; *fundamenta*).

29. Cf. p. ex. G II, 253; probablement, per una inèrcia cartesiana.

30. Cf. Ak. IV, 505-508. Kant podia intuir la solució leibniziana al problema del continu a partir de la correspondència de Leibniz amb Des Bosses (inclosa en l'edició Dutens), que conté algun fragment prou clar: cf. p. ex. G II, 379; a qui esperés trobar en Leibniz els absurds que Euler denunciava contra els wolffians (*Lettres à une princesse d'Allemagne*), deurien resultar sorprenents passatges com els següents: G II, 336, 517; o precisions com la distinció entre *requisita* i *ingredientia* de la matèria (G II, 435, 451).

31. Les acrobàcies de la *Monadologia physica* havien estat denunciades en la *KrV* (2ª antinòmia).

32. El filòsof interfereix sobre l'historiador de la filosofia.

pretacions kantianes de Leibniz deriven de l'existència, en Leibniz, de dues concepcions diferents de l'espai, el que hem vingut anomenant E1 i E2. Això no vol dir, però, que en derivin legítimament, perquè, ho veurem a continuació, Kant mai no les ha conegudes perfectament.

Haurem de mostrar, doncs, la distància que hi ha entre el veritable concepte leibnizià d'espai com a ordre intermonàdic i la versió que Kant es forneix en *KrV i Fortschritte*; i la distància que hi ha entre la concepció leibniziana d'espai com a ordre entre els cossos i la versió kantiana de *Metaph. Anfangsgründe i Über eine Entdeckung*.

En realitat, el que Kant ha exposat com la concepció leibniziana de l'espai com a ordre intermonàdic ho és només nominalment, però no en la veritat de la cosa, perquè l'ha pensat a partir de propietats que només corresponen, en rigor, a l'espai com a ordre entre els cossos; i els que ha exposat com essent la concepció leibniziana d'aquest darrer, n'és de fet una correcció des del punt de vista de la «transz. Ästhetik».

Vegem, en efecte, les propietats que Kant atribueix en la *KrV* a la noció leibniziana d'espai intermonàdic:³³ és de l'ordre de la confusió; és homogeni; és lògicament posterior a les mònades (en ser definit a partir de la seva relació).

És fàcil de veure que aquestes característiques s'adiuen a E2, però no a E1:

No es pot dir d'E1 que sigui la relació entre les mònades confusament percebuda. És una noció distinta, una veritat eterna, pensada també per Déu,³⁴ irreductible via confusió/distinció. El que és objecte de percepció confusa és l'extensió, i per ella l'espai E2: els seus constituents neixen d'una limitació cognoscitiva; des del punt de vista d'una percepció infinita, els cossos extensos es resolen en elements inextensos, i s'esvaeix per tant el mateix concepte E2 d'espai; però resta dempeus la noció d'ordre entre mònades coexistents (E1).

Semblantment passa amb la noció d'homogeneïtat: és característica d'un punt de vista abstracte sobre les coses,

incapaç de percebre la riquesa infinita del concret; és el que correspon a la noció E2 d'espai, tal i com se n'exposa la gènesi en la correspondència amb Clarke (V, 47), que parla de situacions ocupables per diferents cossos. Però en rigor metafísic, així com no hi ha substàncies idèntiques, no hi ha tampoc dues situacions idèntiques; des del punt de vista d'E1, la relació d'una substància amb les altres li és essencial, pertany a la seva noció completa, no és una denominació purament extrínseca. Els punts metafísics són heterogenis, perquè la relació de cadascun amb tots els altres, única, és definitòria del seu mateix concepte, i no se'n pot fer abstracció.

Quant a la posterioritat lògica de l'espai envers els elements, cal assenyalar, en conseqüència amb el precedent, que ha de ser efectivament afirmada quan es pensa en elements que són cossos (quan som, doncs, a nivell d'E2), però no pas quan es tracta de mònades (E1): perquè la posterioritat lògica de l'element envers la relació pressuposa que l'element és lògicament possible sense aquella relació, la qual cosa es pot dir de la noció, abstracta, de cos, però no pas de la noció, concreta, de mònada (el concepte complet de la qual inclou la seva relació de coexistència); la relació és accidental al concepte de cos, no al de mònada (punt de vista de l'univers).

Tenim, doncs, que l'espai leibnizià, si bé és definit en termes d'E1 (ordre entre les substàncies), és caracteritzat amb propietats que corresponen al que en Leibniz seria E2. I això és així perquè la monadologia mateixa tendeix a ser interpretada en termes que s'allunyen de l'origen leibnizià i s'atansen més a les monadologies físiques d'estil wolffia. De fet, aquesta tendència és clara en l'origen mateix del concepte de mònada tal i com és descrit en l'«Amphibolie» (B 330/A 274), identificant «ésser simple» amb «ésser sense relacions externes». Òbviament, la mònada leibniziana només és sense relacions externes si aquestes són enteses com a relacions espacials *en el sentit E2 d'espai*, és a dir, al capdavant, com a relacions extenses (*partes*

33. Cf. *KrV* B 323-324/A 267-268; B 331-332/A 275-276; B 459/A 431.

34. G II, 438; *Nouveaux Essais*, II, v; II, xiv, 26.